

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfséries.com

20th May 2025

NIKOH VA OILA MAROSIMLARINING TARIXIY-ANTROPOLOGIK O‘ZGARISHLARI (1920–2020) (O‘ZBEKISTON MISOLIDA)

Umarov Ramziddin Sirojiddin o‘g‘li,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
“Tarix va ijtimoiy fanlar” kafedrası
mustaqil tadqiqotchisi.
E-mail: umarov@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada O‘zbekistonda nikoh va oila marosimlarining 1920-yildan 2020-yilgacha bo‘lgan davrdagi tarixiy va antropologik o‘zgarishlari tahlil qilinadi. Sovet davrida urf-odatlarining ideologik cheklovlar bilan qayta shakllanishi, mustaqillikdan so‘ng milliy qadriyatlarining qayta tiklanishi, hamda XXI asrda globalizatsiya ta‘siri ostidagi transformatsiyalar asosida marosimlar tarkibi, mazmuni va shakli o‘zgargani ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: nikoh, to‘y marosimlari, sovchi yurish, kelin salom, antropologik tahlil, Sovet davri, milliy qadriyatlar, modernizatsiya.

ЗАГС: ИСТОРИКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ БРАЧНЫХ И СЕМЕЙНЫХ ОБРЯДОВ (1920–2020) (НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА)

Аннотация:

В данной статье анализируются исторические и антропологические изменения брачных и семейных обрядов в Узбекистане в период с 1920 по 2020 годы. Рассматривается, как в советский период традиционные обычаи подверглись идеологическим ограничениям и трансформациям, как после обретения независимости произошло возрождение национальных ценностей, а также как в XXI веке под влиянием глобализации изменились состав, содержание и формы обрядов.

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econferences.com

20th May 2025

Ключевые слова: брак, свадебные обряды, сватовство, приветствие невесты, антропологический анализ, советский период, национальные ценности, модернизация.

HISTORICAL AND ANTHROPOLOGICAL TRANSFORMATIONS OF MARRIAGE AND FAMILY CEREMONIES (1920–2020) (THE CASE OF UZBEKISTAN)

Abstract:

This article analyzes the historical and anthropological transformations of marriage and family ceremonies in Uzbekistan from 1920 to 2020. It explores how traditional customs were reshaped under ideological constraints during the Soviet era, how national values were revived after independence, and how the composition, content, and form of ceremonies have been transformed under the influence of globalization in the 21st century.

Keywords: marriage, wedding ceremonies, matchmaking, bridal greeting, anthropological analysis, Soviet era, national values, modernization.

Kirish

Nikoh va oila marosimlari har bir jamiyatning madaniy xotirasi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy hayotining ajralmas qismidir. O‘zbek xalqining to‘y marosimlari, sovchi yurish, kelin salom kabi an‘analari ko‘p asrlik tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, ular ijtimoiy munosabatlar, jinslararo rollar va jamiyatning axloqiy me‘yorlarini ifoda etadi. 1920–2020-yillar oralig‘ida bu an‘analar sezilarli darajada o‘zgarib, siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar ta‘sirida yangicha ko‘rinish kasb etdi.

Sovet davrida nikoh va marosimlarning qayta shakllanishi (1920–1991). Sovet hokimiyatining dastlabki yillarida (1920–1930-yillarda) diniy va urf-odatlariga asoslangan marosimlarga nisbatan keskin kurash olib borildi. To‘y marosimlari, nikoh aktlari faqat davlat tomonidan tan olingan ZAGS (Fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish bo‘limi) orqali huquqiy kuchga ega bo‘ldi. Shu bilan birga, shariat asosidagi nikoh (nikoh o‘qitish) rasman taqiqlangan edi. Sovet

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

mafkurasi oilani “sotsialistik jamiyatning yacheykasi” deb talqin qilgan va an’anaviy urf-odatlar, jumladan sovchi yuborish, qizning roziligisiz nikohlash, to’yda isrofgarchilik kabi holatlarni “eski turmush tarzi” sifatida tanqid qilgan. Shunga qaramay, ayniqsa qishloqlarda an’anaviy marosimlar yashirin yoki moslashtirilgan shaklda davom etgan. Sovchilar yuborish, qiz ko‘rish marosimlari tor doirada o‘tkazilgan, to‘ylar esa ko‘pincha “paxtakorlar to‘yi” kabi sotsialistik nomlar bilan atab o‘tkazilgan.

Mustaqillik davri va milliy an’analarining tiklanishi (1991–2020). 1991-yildan keyingi mustaqillik davrida milliy o‘zlikni anglash jarayoni kuchaydi. Bu esa oila va nikoh marosimlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Diniy marosimlar, jumladan nikoh o‘qitish, ochiq va rasmiy tus oldi. To’y marosimlarida milliy urf-odatlar, milliy kiyimlar, qadimiy marosimlar — sovchi yurish, qiz ko‘rish, kelin salom — keng miqosda qayta tiklandi. Shu bilan birga, ijtimoiy hayotda isrofgarchilik va dabdababozlikka qarshi davlat tomonidan choralar ko‘rilgan: 2019-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining marosim va to‘ylarni ixcham va mazmunli o‘tkazish bo‘yicha qarorlari e’lon qilindi. Bu esa zamonaviy to‘y marosimlarining mazmun va shaklini tartibga solishga qaratilgan davlat siyosatini anglatadi.

Globalizatsiya va zamonaviy antropologik o‘zgarishlar. XXI asrga kelib, oila va nikoh marosimlari ko‘p jihatdan zamonaviylik, global madaniyat va texnologiyalar ta’sirida yangilandi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, professional to‘y studiyalari, video va fotosurat xizmatlari marosimlarning tashkiliy jihatlarini tubdan o‘zgartirdi. Kelinsalom marosimida ilgari faqat og‘zaki ifoda bo‘lgan qasida va duolar o‘rniga hozirda sahnalashtirilgan chiqishlar, musiqa va raqslar ko‘proq bo‘lmoqda. Sovchi yurish endilikda ko‘proq diplomatik va ijtimoiy-madaniy uchrashuv tusini olgan. Shuningdek, gender tengligi g‘oyalari kuchaygan sari, qizlarning roziligisiz sovchi yuborish yoki majburiy turmushga chiqarish amaliyotiga qarshi ijtimoiy qarshiliklar paydo bo‘ldi. Bu o‘zgarishlar antropologik jihatdan nikoh institutining zamonaviy talqinini shakllantirmoqda.

Oila va nikoh marosimlari har bir xalqning madaniy o‘zligini belgilovchi asosiy elementlardan biridir. O‘zbek xalqi tarixida to‘y, sovchi yuborish, kelin salom kabi marosimlar asrlar davomida ijtimoiy tartib, axloqiy qadriyatlar va jamoaviy ong ifodasi sifatida amal qilib kelgan. Bu an’analar XX asrda sovet modernizatsiyasi,

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

mustaqillik davridagi milliy uygʻonish va XXI asr global transformatsiyalari taʼsirida sezilarli darajada oʻzgardi.

1920–1991 yillar oraligʻida Sovet Ittifoqi tarkibida boʻlgan Oʻzbekiston jamiyatida nikoh va oila marosimlari ideologik nazorat ostiga olingan. Sharifovning taʼkidlashicha, “anʼanaviy nikoh urf-odatlarini sovet ijtimoiy siyosati nuqtai nazaridan ‘eski dunyoqarash’ namunasi sifatida koʻrilgan” (Sharifov, 1983).

Sovet davrida marosimlar rasmiylashtirish yoʻli bilan sekulyar tizimga moslashtirildi: ZAGS orqali nikohni rasmiylashtirish talab etildi, diniy nikoh oʻqish (nikoh tuyi) esa rasman tan olinmas edi. Biroq Tursunov (1990) oʻz tadqiqotida shuni qayd etadiki, “mahalliy jamiyatlarda anʼanaviy marosimlar, ayniqsa sovchi yuborish va kelin salom, yashirin tarzda saqlanib qolgan”.

2. Mustaqillik davri: milliy anʼanalarning qayta tiklanishi va transformatsiyasi (1991–2020). Mustaqillikdan soʻng, Oʻzbekistonda diniy-marifiy qadriyatlar va xalq urf-odatlariga boʻlgan munosabat ijobiy tus oldi. Karimov (1998) fikricha, “oilajamiyatning asosi boʻlib, undagi qadimiy urf-odatlarini saqlab qolish milliy oʻzlikni asrashga xizmat qiladi”.

Bu davrda sovchi yuborish marosimlari rasmiylashtirilgan va ijtimoiy maqom olgan; kelin salom marosimi esa yanada teatrlashtirilgan koʻrinishda oʻtkazila boshlandi. Toʻylar dabdababozlik bilan oʻtishiga qarshi choralar koʻrilgani (masalan, 2019-yilgi Prezident qarori) bu marosimlarning davlat siyosati doirasida ham nazorat ostida ekanini koʻrsatadi.

Antropologik yondashuv: madaniy transformatsiyalar va zamonaviy tendensiyalar. XXI asr antropologlari, jumladan Mahmudova (2015), oʻzbek nikoh marosimlarini “madaniy kodekslarning dinamik tizimi” deb talqin qiladi. Unga koʻra, kelin salomning zamonaviy variantlarida diniy elementlar (duolar, nasihatlar) sahnalashtirilgan musiqa va estetik chiqishlar bilan uygʻunlashadi. Sovchi yurish esa ijtimoiy protokolga aylangan.

Yana bir muhim jihat – globalizatsiya. Yoshlar orasida “yengil toʻy” tendensiyasi, nikohni shaxsiy tanlov sifatida talqin qilish, hatto fuqarolik nikohining muhokama qilinishi – bular jamiyatda nikoh institutining zamonaviy transformatsiyasi haqida antropologik tahlilni zarur qiladi. 1920–2020 yillar oraligʻida Oʻzbekistonda nikoh va oila marosimlari tarixiy, siyosiy va madaniy omillar taʼsirida murakkab

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

o'zgarishlarga uchradi. Sovet modernizatsiyasi bu marosimlarning rasmiy va sekulyar shakllarini ilgari surgan bo'lsa, mustaqillik davri ularni milliy va diniy qadriyatlar asosida tikladi. XXI asrda esa bu marosimlar globalashuv va texnologik madaniyat bilan uyg'unlashgan yangi formatlarga ega bo'lmoqda. Ilmiy adabiyotlar bu jarayonni murakkab sotsiomadaniy muvozanat sifatida baholaydi. Nikoh va oila marosimlari O'zbekistonda so'nggi 100 yil ichida sezilarli darajada o'zgarib, turli davrlarning siyosiy-iqtisodiy va madaniy kontekstida moslashgan. Sovet davridagi ideologik cheklovlardan tortib, mustaqillik davridagi milliy tiklanishgacha bo'lgan jarayonlar marosimlarning shakli va mazmuniga bevosita ta'sir qilgan. Bugungi kunda esa bu marosimlar globalizatsiya, texnologik rivojlanish va ijtimoiy ong o'zgarishlari bilan yangi qiyofa kasb etmoqda.

1920–2020-yillar oralig'ida O'zbekistonda nikoh va oila marosimlari sezilarli tarixiy-antropologik o'zgarishlarga uchradi. Sovet davrida davlat tomonidan oilaviy marosimlar ustidan nazorat kuchaytirilib, diniy-urfdan holi, sotsialistik g'oyalarga mos formatda o'zgartirilgan bo'lsa, mustaqillikdan keyingi davrda milliy qadriyatlar qayta tiklana boshlandi. Shu bilan birga, globalashuv, ommaviy axborot vositalari va migratsiya jarayonlari tufayli marosimlar shakli va mazmunida zamonaviylik unsurlari kuchaydi. Aholining iqtisodiy holati, ta'lim darajasi va shahar-qishloq farqlari ham bu jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatdi. O'zgarishlar avlodlararo munosabatlar, jinslar o'rtasidagi ijtimoiy rollar va marosimlarning funksional-ma'naviy mazmunida ham aks etdi. Tadqiqot mavzusi yuzasidan quyidagi taklif va tavsiyalar beriladi

Birinchidan, antropologik tadqiqotlar markazini tashkil etish: Nikoh va oila marosimlarining tarixiy o'zgarishlarini muntazam ilmiy o'rganish va xalq og'zaki ijodi asosida boyitish uchun antropologik tadqiqot markazlari tashkil etilishi zarur. Ikkinchidan, marosimlar bo'yicha ilmiy-pedagogik materiallar yaratish: O'zbek xalqining nikoh va oila an'analarini yosh avlodga ilmiy asoslangan, zamonaviy metodlarda o'rgatish uchun darslik, o'quv qo'llanmalari va video-dasturlar ishlab chiqilishi lozim.

Uchinchidan, milliy va zamonaviy urf-odatlar uyg'unligini targ'ib qilish: Marosimlarda ortiqcha dabdaba va iqtisodiy bosimlarning oldini olish, ularni

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga oid targ'ibot ishlarini kuchaytirish kerak.

To'rtinchidan, oila institutini mustahkamlash bo'yicha ijtimoiy loyihalar: An'anaviy oilaviy qadriyatlar va zamonaviy ijtimoiy muammolarni inobatga olgan holda, nikohga tayyorgarlik va oila qurishga oid psixologik-ijtimoiy treninglar, seminarlar yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, hududiy xususiyatlarni o'rganish va hujjatlashtirish: Qashqadaryo, Surxondaryo, Farg'ona vodiysi kabi mintaqalarda nikoh va oila marosimlarining o'ziga xos jihatlarni chuqur o'rganish va ularni madaniy meros sifatida hujjatlashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- 1.Sharifov, A. (1983). O'zbek oilasi va sovet modernizatsiyasi. Toshkent: Fan. — 200 b. (Betlar: 72–75)
- 2.Tursunov, A. (1990). Sharqiy viloyatlarda urf-odatlar va sovet qonunchiligi. Toshkent: Fan. — 176 b. (Betlar: 103–110)
- 3.Karimov, I. (1998). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat. — 264 b. (Betlar: 41–44)
- 4.Mahmudova, G. (2015). O'zbek marosimlarining antropologiyasi. Samarqand: SamDU nashriyoti. — 156 b. (Betlar: 87–93)
- 5.UNESCO. (2018). Traditional Marriage Customs in Central Asia. Paris: UNESCO Publishing. — 64 p. (Pages: 25–29)
- 6.Abdurahmonova, M. (2012). “To'y marosimlarining tarixiy sotsiologik talqini.” Ijtimoiy fanlar, №3. — B. 44–49.
- 7.Islomov, B. va Saidov, F. (2020). Yoshlar va nikoh: Sotsiologik tadqiqot natijalari. Toshkent: Ijtimoiy fikr. — 144 b. (Betlar: 119–128)
- 8.Ganieva, D. (2017). “An'anaviy oila marosimlarining zamonaviy talqini.” Sharq yulduzi, №6. — B. 97–102.
- 9.Normurodov, Z. (2021). O'zbek urf-odatlarining antropologik o'zgarishi. Buxoro: BDU nashriyoti. — 120 b. (Betlar: 55–61)
- 10.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori (2019). “To'y va marosimlarni ixcham o'tkazish tartibi to'g'risida.” Xalq so'zi, 26 iyun. — B. 2–3.